

BURDUR-KAPAKLI KÖYÜ HALILARININ TEKNİK VE DESEN ÖZELLİKLERİ*

BURDUR-KAPAKLI VILLAGE CARPET TECHNICAL AND DESIGN FEATURES

Aysen SOYSALDI¹
Songül ARAL²

ÖZ

Türkiye'nin Kültür mirası içinde önemli yeri olan ıstar dokumalarından biri halıdır. Türk halıları Anadolu'nun her bölgesinde farklı desen özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Burdur'da tespit edilen el dokuma halı-kilim örnekleri Teke-Yörük kültürüne ait izler taşıması bakımından önemlidir.

Kapaklı Köyünde halıcılık geleneği, hayat tarzının bir parçası olarak, kendi kullanım ihtiyaçları için sürdürülmektedir. Yörede bazen ihtiyaç fazlası halılar satılarak ek gelir sağlandığı da ifade edilmektedir. Kapaklı Antalya-Kovanlık köylülerinin yaylası iken yerleşime açılarak köy kurulmuştur. Bu nedenle bu köyde dokunan halılar Döşemealtı-Kovanlık köyü halıları ile aynı teknik, desen ve renk özellikleri taşımaktadır.

Bu çalışmada Kapaklı köyündeki bir aileye ait el dokuması halı örneklerinin teknik, renk, motif ve kompozisyon özellikleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Burdur, Kapaklı Köyü, halı, el sanatları.

ABSTRACT

Having an important role, in Turkey's cultural heritage one of the Istar weaving, .is carpets. Turkish carpets show different patterns in every region of Anatolia. Identified in Burdur hand-woven carpet and rug samples to carry Evidence of Teke-nomad culture is important.

In the Kapaklı village carpet weaving tradition as part of their life style, is continued for their needs. In the region, sometimes surplus carpets expressed in are sold as additional income. Kapaklı Köyü had been opened to settlement while the Kovanlık

* Bu araştırma Gazi Üniversitesi BAP. 08/2012-02 kodlu "Burdur Halk Tekstil Sanatları Dokümantasyon ve Geliştirme Projesi" kapsamında yapılmıştır.

¹ Prof., Gazi Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi, asoyaldi@gazi.edu.tr

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, saral@gazi.edu.tr.

villagers' plateau. Therefore, in this village's carpets carries to the same techniques, designs and colors of the Döşemealtı-Kovanlık woven carpets.

In the village of Kapaklı, hand-woven carpet samples examined technical, color, motifs and compositional characteristics.

Key Words: Burdur, Kapaklı Village, carpets, hand woven.

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu Burdur ili Kapaklı Köyünde bulunan el dokuması halıların da görülen teknik özelliklerin tespit edilmesi ve incelenmesidir. Burdur ilinin merkez ilçesine bağlı Kapaklı köyü il merkezine 31 kilometre uzaklıkta ve 1451 metre rakıma sahiptir. Kapaklı köyünde edinilen bilgilere göre köy yıllar önce Antalya Kovanlık köyünün yaylası olarak kullanılmaktadır. Yıllar sonra yerleşim alanı olarak seçilmiş ve Kapaklı Köyü olarak tanınmıştır. Günümüzde Kovanlık köyünde yaşayan akrabaları olan aileler bulunmaktadır.

Kapaklı isminin köyün girişinde bulunan su kaynağına giren çekirgelerin suyu kirletmesinden ötürü büyük düz bir kaya ile su kaynağının kapatıldığı ve bu sebeple köyün adının Kapaklı olarak kaldığı ifade edilmektedir. Köy Akdeniz iklim kuşağı içersindedir. Torosların kuzeyinde yer almasından tamamen karasal iklim özellikleri görülmektedir.

Köyde tarım ve hayvancılık geçim kaynağıdır. Köy nüfusu, Burdur il merkezi ve Antalya'ya göç vermiştir.

Makale konusu Teke yöresi halıları grubundan olan kapaklı köyü halılarında görülen teknik ve desen özelliklerinin kayıt altına alınması amacıyla seçilmiştir.

Bu çalışma, 29.04.2013 tarihinde yörede yapılan alan araştırmasından elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile şekillenmiştir. Kapaklı köyü el dokuması halılarında yapılan gözlem ve incelemeler sonucunda birbirinin benzeri olan halı grubu içinden teknik, renk, motif ve kompozisyon özellikleri ile öne çıkan beş halı örneğinin analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre Burdur'un köyleri geçmişte Yörüklerin göç yolu üzerinde yer almakta ve zamanla yerleşim birimi olduğu ifade edilmektedir. "Sarkeçili göç yolu; Bademağacı Köyü civarından itibaren konaklama yerleri: Yuva

Köyü(Antalya- Burdur yolunda, Kızılkaya'dan sapan yol izlenirse onuncu (10.) km.de Yuva Köyü ve düzlüğü görülür). Ürkütlü, Aziziye Köyü, Kapaklı köyü, Karaevli Çiftliği, Boydüz (Büğdüz) yaylası, Örtülübaşı, Çerçin Keçiborlu Ovası, Irazoğlu Çeşmesi, Türkmen Ovası, Karadilli Ovası, Sultan Dağı Yaylası. Göç yirmi, yirmi beş gün sürer” (Dulkadir, 1997:47-48).

Köy halkını Yörükler oluşturduğu için Akdeniz Teke-Yörük kültürüne sahip olduğu görülmektedir. Kapaklı köyü halıları geçmişte ihtiyaca yönelik serimlik(yaygı olarak kullanmak için), çeyizlik amaçlı olarak kendi hayvanlarından elde ettikleri ipliklerle dokunmuştur. Dokuyucu Hatice YÜN' ün ifadesine göre; günümüzde boş zamanları değerlendirme, çocuklarına hatıra olarak bırakmak için dokuduğunu ifade etmektedir. Dokuyucu Duriye YİĞİT ise tüccar siparişi olarak, hazır getirilen ipliklerden dokuduğunu ve ek gelir elde ettiğini ifade etmektedir.

Kapaklı köyünde belirlenen el dokuması halılarından, benzer özelliklere sahip örnekler içinden seçilen beş adet halı örnekleme olarak alınmıştır.

2. MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Yine yazılı kaynaklar, Yörük kültürüne ait dokumalarda görülen yangış/motif tanımlamalarının, Kapaklı Köyü ile benzer olduğunu göstermektedir. “Döşemealtı halıları tamamen Yörük kültürünün özelliklerini yansıtır. Halı isimleri zeminin renk ve motiflerden oluşturduğu kompozisyonuna göre adlandırılır. Halelli, Toplu, Kocasulu, Dallı, Dallı- Akrepli, Mihraplı, Akrepli, Terazili- Toplu- Yastıklı, Bayraklı, Dokuz yıldızlı, Ambarlı'dır” (Kaştan, 2007:171-172).

Kapaklı köyü halıları genel olarak “Terazili-toplu”, “Kocasulu” halı olarak tanımlanmaktadır. “Terazili-toplu” halılarda zemin çift mihraplı, orta eksene simetrik ¼ raporludur. Teraziye benzetilen zemin desen “dallı” olarak da adlandırılmaktadır. Dallı

motifine dokuyucu kadınlar “tırnaklı çiçek” de demektedirler. Merkezdeki gül-göl(madalyon)den çıkan, orta eksen hattına bağlı simetrik dallara asılı üçgen formlarının oluşturduğu “hayat ağacı”dır. Kenar boşluklarında yıldız formunda stilize çiçek motifleri yer almaktadır. Terazili-toplu halıların bazılarının köşelerinde “kandil” “mersin yaprağı” yıldız vb. motifler yer almaktadır.

Kocasulu halılarda ise, geniş bordürde göze çarpan Kocasuyun koçboynuzlu olarak bilinen motifi çift başlı Selçuk kartalının şematik olarak stilize edilmiş şeklidir. Ara bağlantı motiflerinin ise “canavar ayağı” ve “şeytan izi” olarak da adlandırıldığı kaynak kişilerce ifade edilmektedir. Yörede kartala koca kuş, kara kuş isimler verilmektedir. Bu ifadeler Türk mitolojisi ışığında değerlendirilirse anka ile ejderin veya Pazırık keçelerindeki “kartal ile geyik” mücadele sahnelerini hatırlattığı söylenebilir (Ögel, 1993:585-597, Ögel, 1984:67).

Yörede genellikle geniş suları sınırlayan, dar kenar sularında; stilize çiçek dal ve yapraklardan oluşan S kıvrımlı dal bağlantılı “çiçekli su”, ardışık tekrarlı oturmuş deve yangışı “develi su”, ile “beştaş” ve “yıldız” yangışı “tutmaç suyu” yer almaktadır.

3. TEKNİK ÖZELLİKLER

Köyde halılar geçmişte tamamen yün ipliklerle dokunmaktayken günümüzde, çözgü sık bükümlü, ortalama 4/3 Nm. yün ipliği, atkıda ise 4/2 Nm. yün olmakla birlikte, bazen atkıda pamuk iplikleri kullanılmaktadır. Düğüm iplikleri az bükümlü 2,5/2 Nm. yündür. 20.yy ortalarına kadar elde eğrilen halı iplikleri günümüzde tamamen fabrika üretimidir.

Kapaklı köyü halılarının teknik özelliklerini sıralamak gerekirse; halı boyutları taban, seccade veya küçük yaygılardan oluşmaktadır. Saçak boyları 7 ile 18cm arasında değişmektedir. Halı kilimlerinin, 3 ile 10 cm. arasında değiştiği görülmüştür. Halılar Türk düğümü ile dokunmuş, hav yüksekliği ortalama 7-10 mm. arasındadır. Süzme ve basma

atkı olarak iki ara atkısı atılmış olup, kenar örgüsü üç tel veya iki çözü çiftine çapraz sarılarak örülmüştür.

Dm²deki düğüm sayıları ortalama 30x30, 30x36 olarak tespit edilmiştir. Düğüm ipliklerini genellikle halı dokuyucuları boyamıştır. Renkler genel olarak; bordo, lacivert, kırmızı, mavi, doğal beyaz (ak koyunyünü), siyah, yeşil, kahverengidir.

4. HALI ÖRNEKLERİ

Fotoğraf 1. Toplu halı, Duriye Yiğit, Kapaklı Köyü-Burdur.

Örnek : 1
Dokuma Tarihi : 1990
Cinsi : Taban halısı, Yöredeki adı; Toplu halıdır.
Boyutları : En x Boy; 135x212cm, Halı Kilimi; 2,4cm.dir. Saçak; 3, 11cm, Hav
Yüksekliği; 0.8 mm.dir.
Düğüm şekli ve Dm²'deki düğüm sayısı: Türk düğümü/30x36
Gereçler : Atkı; yün. Çözü; yün. ilme; yün.
Renkler : Kırmızı, mavi, yeşil, doğal beyaz ve kahverengi

Kompozisyon : Halıda iki dar bir geniş olmak üzere üç kenar suyu yer alır. Dar sular yöredeki adıyla, “tutmaç suyu”dur. Bu su yıldız, üçgen ve beştaş motifleri ile paralel kenar renk tekrarı düzenindedir. Geniş suda simetrik koçboynuzu ve kayı boyu damgası (ıvı) (Atalay,1992:55-57) ile birleşik biçimlendirilmiş, bağlantısız tekrarlı “gül” görülmektedir. Zemin çift mihraplı ve üç topludur. Her top “kocası” (çift başlı kartal) motifinin dört yönde bağlantılı tekrarı ile oluşturulmuştur. Zemin köşelerinde “heybe köşesi” denilen stilize kandil motifi yer almaktadır. Saçaklar örgü yapılarak süslenmiştir.

Fotoğraf 2. Toplu, kocasulu halı, Hatice Yün, Kapaklı Köyü-Burdur.

Örnek : 2
Dokuma Tarihi : 20.yy 2.yarısı
Cinsi : Taban halısı, Yöredeki adı; Toplu, Kocasulu halıdır.
Boyutları :En x Boy: 137 cm x 220 cm. Halı Kilimi; 2,5-3cm Saçak; 18, 4cm.
Hav Yüksekliği; 0.7 mm.dir.
Düğüm şekli ve Dm²'deki düğüm sayısı: Türk düğümü, 30x36
Gereçler : Atkı; pamuk, Çözü; pamuk, Düğüm İpliği;yün
Renkler :Mavi, bordo, kırmızı, lacivert, beyaz,
Kompozisyon : İki dar bir geniş su ile çerçevelemiştir. Dar sulardan dıştaki dört yapraklı bir çiçeğin tekrarı, içteki ise S kıvrımlı dal bağlantılı çiçekli sudur. Halıya adını veren "koca su" "çift başlı kartal" yörede "canavar ayağı" ve "şeytan izi" gibi isimler verilen motiflerden oluşur. Zemin çift mihraplı "üç toplu", her top dört kollu olup toplar gül-göl olarak da adlandırılmaktadır. Köşelerde stilize kandil motifi yer almaktadır. Saçaklar hasır dokuma ve saç örgüsü yapılarak süslenmiştir.

Fotoğraf 3. Terazili- Toplu- Dallı halı, Hatice Yün, Kapaklı Köyü-Burdur.

Örnek : 3
Dokuma Tarihi : 20.yy 2.yarısı
Cinsi : Taban halısı, Yöredeki adı; Toplu-Dallı(Terazili) halı.
Boyutları : En x Boy: 84 cm x 137 cm. Halı Kilimi;2,5/ 4cm. Saçak;22 cm./4
Hav Yüksekliği; 0.7 mm.dir.
Düğüm şekli ve Dm²'deki düğüm sayısı: Türk düğümü, 30X36
Gereçler : Atkı; pamuk/ Çözü; pamuk/ Bezeme İpliği;yün.
Renkler : Bordo, lacivert, kırmızı, beyaz, siyah.
Kompozisyon : İki dar kenar suyu bulunmaktadır. Dış kenar suyu, karşılıklı üçgen ve dört yapraklı çiçek, beyaz zeminli iç kenar suyu ise S kıvrımlı dal bağlantılı stilize çiçek, yaprak yangışlıdır. Zemin çift mihraplı ¼ raporludur. Mihrap kenarları "canavar ayağı" yangışlıdır. Merkezdeki "Top" yangışından çıkan "Terazi" adı verilen simetrik "Dallı" ve "tırnaklı çiçek"li yangış yer almaktadır. Geometrik stilize formlu, bu yangışın aslı hayat ağacıdır. Dört köşede stilize kandil motifi yer almaktadır. Saçaklar saç örgüsü yapılarak süslenmiştir.

Fotoğraf 4: Akrepli, Teazili-toplu-dallı halı, Hatice Yün, Kapaklı Köyü-Burdur.

Örnek : 4
Dokuma Tarihi : 20.yy 2.yarısı
Cinsi : Taban halısı, Yöredeki adı; Akrepli, Terazili-toplu-dallı halıdır.
Boyutları : En x Boy; 116x223cm. Halı Kilimi; 2,5-3cm./ Saçak; 22cm/ 3cm.
saç örgüsü saçak; 22cm. Hav Yüksekliği; 0.7 mm.dir.
Düğüm şekli ve Dm²'deki düğüm sayısı: Türk düğümü/30x36
Gereçler : Atkı; yün/ Çözü; yün/ Bezeme İpliği; yün.
Renkler : Bordo, lacivert, mavi, beyaz, kırmızı.
Kompozisyon : Üç dar kenar suyu çerçevelemektedir. Dış ve iç kenarda tutmaç suyu. Ortada ise "develi su", "deve suyu", yer almaktadır. Zemin çift mihraplı ¼ raporludur. Mihrap kenarları çengel kıvrımlı "canavar ayağı" yanışıdır. Merkezinde akrep yangışlı "Top"dan çıkan "Terazi" adı verilen simetrik "Dallı" ve "tırnaklı çiçek" yangışı ve uçlarında kayı boyu damgası(ıvı) (Atalay, 1992:55-57) çiçek şeklinde yer almaktadır. Geometrik stilize formlu, bu yangışın aslı "hayat ağacı"dır. Dört köşede stilize kandil motifi yer almaktadır. Saçaklar saç örgüsü yapılarak süslenmiştir.

Fotoğraf 5: Kocasulu, Güllü halı, Hatice Yün, Kapaklı Köyü-Burdur.

Örnek : 5
Dokuma Tarihi : 20.yy 2.yarısı
Cinsi : Taban halısı, Yöredeki Adı ; Kocasulu, Güllü halı.
Boyutları : En x Boy; 137x 223 cm./ Halı Kilimi; 3- 4 cm. Saçak; 21, 4cm.
Hav Yüksekliği; 0.7 mm.dir.
Düğüm şekli ve Dm²'deki düğüm sayısı: Türk düğümü/30x36
Gereçler : Atkı; yün/ Çözü; yün/ Bezeme İpliği; yün.
Renkler : Mavi, bordo, lacivert, kırmızı, beyaz, yeşil.
Kompozisyon : Tutmaç suyu ile sınırlanan geniş su yörede "kocasulu" olarak adlandırılmaktadır. Zemin çift mihraplı ¼ raporludur. Mihrap kenarları "canavar ayağı" yangışlıdır. Mihrap nişinde dört ana, dört ara yönü sembolize eden, sekiz kollu geometrik biçimli üç "gül" bulunmaktadır. Bu güller Pazırık halısı zemininde bulunan sekiz kollu motiflerin benzeridir. Köşelerde şematik kandil motifi yer almaktadır. Saçaklar saç örgüsü yapılarak süslenmiştir.

4. SONUÇ

Burdur ili Kapaklı köyünde tespit edilen halılardan, beş adet halı üzerinde inceleme yapılmıştır. Geçmişte kendi ihtiyaçları için dokunan halılar günümüzde azalmış ve bazı evlerde çeyizlik ve ticari amaçlı dokunmaya devam etmektedir. Bu halılar 20. yüzyılın ikinci yarısına dokunmuştur.

Bu halılar yün malzemeli, orta kalite düğüm sıklığına sahip Türk(Kapalı-simetrik-Gördes) düğümü ile dokunmuş olup Anadolu Türkmen halılarının ortak özelliğine sahiptir. Geçmişte dokuyucuların halı ipliklerini kendi hayvanlarının yünlerini, kendileri eğirip kök (bitki) boylarıyla boyayarak elde ettikleri ifade edilmekle birlikte incelenen halıların ipliklerini, kimyasal boyalı olarak hazır olarak aldıkları tespit edilmiştir. Bu seccade ebatlarına sahip çift mihraplı taban (yaygı) halısı olarak dokunmuştur. Halıların kenar örgüsü iki çift (dört) çözgü teline veya üç çözgü teline alt-üst sarılarak örülmüştür.

Kapaklı köyü halılarında renkler yoğunluk derecesine göre; kırmızı, bordo, lacivert, mavi, siyah, beyaz, yeşil ve kahverengidir. Bütün halıların (orta desen) zemini kırmızı kenar suların zemini koyu mavi renklidir.

Kapaklı köyünde dokunan halılar, “Terazili toplu halı” ve “Kocasulu halı” olarak iki grupta adlandırılmaktadır. Kenar sularında “kocası”, “develi su/ deve suyu” , “canavar ayağı”, “beştaş”, “zincir” motifleri yer almaktadır. Bu halıların zeminleri çift mihraplı $\frac{1}{4}$ raporludur. Mihrap çerçeveleri basamaklı veya düz hatlı olup kenarları çengelli yangışlıdır. Zemin köşelerinde ise; kandil/şamdan motifleri yer almaktadır.

Kapaklı köyü eskiden Döşemealtı-Kovanlık köylülerinin yaylası olduğu için bu halılar Türkiye’de halı literatürüne “Döşemealtı halısı” olarak geçen Antalya Yörük halıları grubu teknik ve desen özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca Burdur halkını tamamıyla Teke Yörükleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla Akdeniz Bölgesi, Teke yöresi içinde yer alan Antalya ve Burdur Yörük halıları aynı teknik ve desen özellikleri göstermektedir.

Kapaklı köyü hanımları halı dokumayı evlerinde az sayıda olsa da sürdürmeye çalışmaktadır. Kaynak kişiler genç neslin dokuma yapmadığı ve öğrenmeye de hevesli olmadığını belirtmektedirler. Köy halkına destek sağlayacak projelerin sunulması ile halıcılığın sürdürülebilirliğinin olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ATALAY, B., (1992). **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi**, Cilt: I, Baskı, AKDITYK, Türk Dil Kurumu Yay:521, Ankara.

DULKADİR, H., (1997). **Sarıkeçililer**, İçel Valiliği, Çağlar Ofset, Mersin.

KAŞTAN, Y., (2007). “Antalya Yöresi’nde Döşemealtı Halılarının Dünü ve Bugünü”, **I. Uluslararası Türk El Dokumaları Kongresi**, S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya.

ÖGEL, B., (1993). **Türk Mitolojisi**, Cilt:1, AKDITYK, Türk Tarih Kurumu Yay:VII, dizi-S:102, Ankara.

ÖGEL, B., (1984). **İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre)**, 2. Baskı, AKDITYK, Türk Tarih Kurumu Yay:VII, dizi-S:42, Ankara.